

Retkes Attila

Pálffi Márton és az 1924-es *Unitárius Énekeskönyv*

Száznegyven éve, 1873-ban született a ma már saját felekezetében is alig ismert unitárius polihisztor —költő, nyelvész, könyvtáros, tanár, pedagógiai szakíró, műfordító és egyházzenei szerkesztő—, Pálffi Márton.

Retkes Attila zenetörténész (Budapest) a Gramofon — Klasszikus és Jazz című folyóirat főszerkesztője, zenei könyvek, tanulmányok, cikkek szerzője. A Budapesti Unitárius Egyházközség presbitere, az Unitárius Élet szerkesztője.

Jövőre pedig már kilencven esztendeje lesz annak, hogy —Pálffi szerkesztésében— megjelent a jelenleg is használatban lévő *Unitárius Énekeskönyv* első kiadása. Tanulmányunk elsőként kísérli meg felvázolni Pálffi Márton életét és munkásságát, majd áttekinti az unitárius énekeskönyvek történetét, végül röviden bemutatja az 1924-es énekeskönyv tartalmát, szerkezetét.

Pálffi Márton élete és tevékenysége

Az 1924 őszen napvilágot látott —azóta tizenhat változatlan kiadásban megjelent, jelenleg is használatban lévő— *Unitárius Énekeskönyv* szerkesztője, Pálffi Márton 1873. november 8-án (más adatok szerint 11-én) született az aranyoszéki Várfalván.¹ Édesapja, Pálffi Benedek gazdálkodó volt; a család tíz gyermeke közül öten érték meg a felnőttkort. Az elemi iskolai osztályokat szülőfalujában végezte, majd a tordai unitárius algimnáziumba, később a patinás kolozsvári unitárius főgimnáziumba került, ahol 1892-ben kitűnő eredménnyel érettségizett. Tanulmányait a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán folytatta, ahol 1899-ben szerzett magyar-latin szakos tanári oklevelet. Szakvizsgázott tanárjelöltként már 1897-től oktatott az *Unitárius Főgimnáziumban*, majd az *Egyházi Képviselő Tanács (EKT)* 1900. szeptember 27-én végleges, rendes tanárnak választotta,² s ebben az állásban —az első világháború alatti katonáskodása és sebesülése miatti rövid megszakítással— haláláig dolgozott. 1906-ban családot alapított: házasságából két leány- és egy fiúgyermek született. Életének 63. évében, 1936. augusztus 11-én hunyt el Kolozsvárott. Egyházi gyászbeszédét gyermekkori barátja, Ürmösi Károly esperes-lelkész tartotta; a Magyar Unitárius Egyház nevében Boros György püspök és Szent-Iványi

¹ Az életrajz forrásai: GÁLFFY Zsigmond: „Pálffi Márton (1873–1936)”, *Unitárius Közlöny* XLVI (1936/9, szeptember) 162–163; MÁRKOS Albert: „Pálffi Márton (1873–1936)”, *Keresztény Magvető* LXVIII (1936/4–5) 168; *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés* IV. Főszerk. DÁVID Gyula. Kriterion, Bukarest–Kolozsvár 2002; valamint a szerző kutatásai a Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában (MUEGyL), Kolozsvár.

² Az *Egyházi Képviselő Tanács (EKT)* 1900. szeptember 27-i ülésének jegyzőkönyve. Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára (MUEGyL), Kolozsvár. Ferenc József unitárius püspök iratai, számozás nélkül.

József főgondnok; az Unitárius Kollégium nevében Gálffy Zsigmond igazgató, az Erdélyi Irodalmi Társaság képviselőjében Walter Gyula író búcsúzott tőle.

Pálffy Márton 1904 és 1905 nyarán finnországi tanulmányúton vett részt, s érdeklődése ekkor fordult a finnugor nyelvek és irodalom, illetve a néprajz felé. Mint kollégája, Márkos Albert írta, „a rokon finn nyelvet fönn éjszakon, atyánkfiai szájáról tanulta meg. A vogult meg itthon, könyvekből sajátította el, és pedig olyan tökéletesen, hogy ebben a hivatásos finn-ugor nyelvészek közt is ritkította párját.”³ A finnugor nyelveken kívül jól beszélt franciául, románul és németül — ezeket olykor tanította is a főgimnáziumban —, de tudományos és ismeretterjesztő cikkeihez angol, olasz és török nyelvű forrásokat is felhasznált. Első önálló kötetét példaképéről, a XIX. század nagy kolozsvári polihistoráról, az unitárius oktatásügy jeles személyiségéről, Brassai Sámuelről írta (*Az „okszzerű vezér” — Brassai nyelvtanító munkássága*).⁴ Ezt követte *A nyelvoérvék és az iskola* című különnyomat,⁵ illetve a *Kolozsvári glosszák* című kötet, amely Budapesten jelent meg.⁶ *Finn dalok* című műfordításkötete 1912-ben látott napvilágot;⁷ emellett lefordította Max Oker-Blom kortárs finn szerző (1863–1917) két kötetét: *Doktor bácsinál falun*⁸ és *A golya-mese helyett*⁹ címmel. 1910-ben, az Unitárius Egyház alapító püspöke születésének négyszázadik évfordulója alkalmából faksimile-kiadást szerkesztett Dávid Ferenc *Rövid magyarázat arról, hogyan hamisította meg az Antikrisztus az igaz Istenről szóló tanítást, és Krisztus az ő hívei által miképpen állította vissza az ő mennyei szent Atyjáról, önmagáról és a Szentlélekről szóló tudományt, feltárva számunkra annak értelmét* című munkájából.¹⁰ Gálffy Zsigmond megfogalmazása szerint az önálló kötetekben és a fordításokban Pálffy „írásművészetét a szeplőtelen magyarosság, tömörség, a kifejezés ereje, az egyéniséget visszatükröző pattogó szófűzés, kurucos nekivágás”¹¹ jellemezte.

Pálffy Márton irodalmi, nyelvészeti, pedagógiai és művelődéstörténeti tárgyú cikkei, illetve fordításai 1898-tól jelentek meg a *Keresztény Magvető* és az *Unitárius Közlöny* című felekezeti lapokban, valamint a *Magyar Polgár*, az *Újság*, az *Ellenzék*, az *Erdélyi Lapok*, a *Család és iskola*, a *Cultura*, az *Erdélyi Múzeum*, az *Etnographia*, az *Ifjú Erdély*, a *Keleti Szemle*, a *Magyar Nyelv*, a *Magyar Nép*, a *Pásztortűz* és a *Vasárnapi Újság* hasábjain. 1925 és 1928 között az Unitárius Közlöny szerkesztője volt; 1930-ban — a *Keresztény Magvető* füzetei című különnyomatsorozat számára — összeállította a *Régi unitárius költők* című kiadványt.¹² Pálffy szerteágazó ismeretterjesztő tevékenysége ellenére Gálffy Zsigmond jogosan

³ MÁRKOS (1. jz.) 168.

⁴ Kolozsvár 1900.

⁵ Kolozsvár 1902.

⁶ *Nyelvészeti Füzetek* 45. Budapest 1907.

⁷ Kolozsvár 1912.

⁸ Kolozsvár 1906.

⁹ Budapest 1928.

¹⁰ Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár 1910. Az eredeti mű 1567-ben jelent meg Gyulafehérváron.

¹¹ GÁLFFY (1. jz.) 163.

¹² Unitárius Irodalmi Társaság, Kolozsvár 1930.

állapította meg, hogy „az egyetemes egyház szempontjából irodalmi munkásságának a legfontosabb része énekeskönyvünk átdolgozása és számos új énekkel való gazdagítása, mert ennek közvetlen hasznát látja, szépségeit élvezheti és lelkieben gyarapodhat minden egyházközségünk minden tagja.¹³ Ugyanerre hívta fel a figyelmet gyászbeszédében Boros György püspök, aki szerint Pálffi Márton „élete utolsó részében az unitárius himnológia szépítését tekintette legfőbb feladatának. Egyik fő törekvése az volt, hogy az énekben is nyilatkozzék meg az, amit az újkor unitárius felfogása már kitermelt a szószék számára és a hittanban. Aggódva látta, hogy énekeinkben az ősi zamat helyett az idegen dogmai forma uralkodik, s midőn ezt bátran kicserélte, némi büszkeséggel vette át a múltban kegyelettel használt régi költők dalait.”¹⁴

Unitárius énekeskönyvek — történeti vázlat

Az 1924 előtt megjelent unitárius énekeskönyvekkel, liturgiával és gyülekezeti énekléssel foglalkozó szakirodalom kifejezetten szegényes és ellentmondásos. A rendelkezésünkre álló források közül az alábbi, vázlatos történeti áttekintésben elsősorban a XVIII. századi szerzőpáros, Kénosi Tőzsér János és Uzoni Fosztó István nagyszabású egyháztörténeti monográfiáját,¹⁵ illetve Várfalvi Nagy János tanulmányát,¹⁶ Kanyaró Ferenc írását¹⁷ és Pálffi Márton szerkesztői előszavát¹⁸ vettük figyelembe.

A Kénosi–Uzoni-féle egyháztörténet szerint (amelynek megállapításait túlnyomórészt Várfalvi Nagy is osztja) az első, unitárius szellemiségű énekeskönyvnek egy 1566 körül —vagyis röviddel az Unitárius Egyház hivatalos megalakulása (Torda, 1568. január 13.) előtt— szerkesztett német zsoltárkönyv tekinthető, amely azonban csak 1657-ben, Frankfurtban jelent meg nyomtatásban.¹⁹ Várfalvi Nagy szerint ez a zsoltárkönyv „az erdélyi szász nyelvű unitárius ekklesiákban egészen 1716-ig volt használatban.”²⁰

A másik korai —zsoltárokat és egyes ünnepkörökhöz kapcsolódó énekeket is tartalmazó— unitárius énekeskönyv *Isteni dicséretetek, imádságok és vigasztaló énekek*

¹³ GÁLFFY (1. jz.) 163.

¹⁴ BOROS György unitárius püspök gyászbeszéde: *Unitárius Közlöny* XLVI (1936/9, szeptember) 165–166.

¹⁵ KÉNOSI TŐZSÉR János — UZONI FOSZTÓ István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története I–II. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár 2005; 2009.*

¹⁶ VÁRFALVI NAGY János: „Az unitáriusok énekes-könyveiről”, *Keresztény Magvető* VI (1871) 93–126.

¹⁷ KANYARÓ Ferenc: „A legrégebb unitárius énekeskönyvekről”, *Magyar Könyvszemle Új folyam* III (1895) 321–332.

¹⁸ PÁLFFI Márton: *Előszó az Unitárius Énekeskönyvhöz*. Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár 1924.

¹⁹ Az eredeti zsoltárkönyv elveszett. Első hivatkozása: Christophorus SANDIUS: *Bibliotheca Anti-Trinitariorum*. Freistadt 1684. 163. Sandius a zsoltárkönyv szerkesztőjeként Johannes Preussiust nevezi meg.

²⁰ VÁRFALVI NAGY (16. jz.) 93.

címmel jelent meg, s ennek keletkezését Várfalvi Nagy az 1570-es évekre, Dávid Ferenc püspökségének idejére teszi. Megfogalmazása szerint „hogy ez énekeskönyv Kolozsvárott és pedig a Heltai Gáspár nyomdájában látott napvilágot, azt unitárius volta és Heltai-féle betűi kétségtelenül bizonyítják. (...) Hogy ez énekeskönyv 1570 után adatott ki, bizonyítja íratása ideje; hogy 1579 előtt, azt a Dávid Ferenc ez évben történt halála, akit az unitáriusok hagyományos köztudalma ez énekgyűjtemény első szerkesztőjének tart, aminthogy ezt száz évvel ezelőtt Fosztó Uzoni is egyháztörténetébe tényleg vette fel.”²¹ Várfalvi Nagy ugyanakkor elismeri, hogy ennek az énekeskönyvnek —Jakab Elek unitárius történész könyv- és kéziratgyűjteményében— csupán egy csonka példányát látta.²²

Uzoni Fosztó és Várfalvi Nagy állításait számos ponton cáfolja Kanyaró Ferenc tanulmánya, amely —az egyes énekek, illetve a szerkesztői munka elemzése nyomán— arra a következtetésre jut, hogy az Isteni dicséretes, imádságok és vigasztaló énekek című énekeskönyvnek a székelykeresztúri unitárius gimnázium könyvtárában őrzött eredeti példánya csak az 1600-as évek elején jelenhetett meg nyomtatásban.²³ Kanyaró szerint „két nemzedék vállvetett munkássága alkotta és szaporította oly tekintélyes számra a ma ismert legrégebbi nyomtatott unitárius énekgyűjteményt. Szerkesztése gondosabb voltán tehát éppen nincs mit csodálkoznunk.”²⁴ Pálffi Márton bizonyára ismerte Kanyaró Ferenc érveit, de az 1924-es énekeskönyv előszavában —talán hagyománytiszteletből— mégis úgy fogalmazott: az Unitárius Énekeskönyv „ismeretlen első kiadását az irodalomtörténet Dávid Ferencnek tulajdonítja, s 1570 táján keresi. E legrégebbi formájában hat kiadást ért meg, az utolsót Isteni Dicséretes és vigasztaló énekek címen 1777-ben adták ki; összesen 299 énekkel s a vele egybekötött 150 Szenczi-féle zsolttárral.”²⁵ A Pálffi által említett XVII–XVIII. századi unitárius énekeskönyvkiadások tartalmi elemzése, az egyes kiadások datálásával kapcsolatos bizonytalanságok, ellentmondások ismertetése kívül esik e tanulmány tárgykerén.²⁶

A XIX. századi unitárius egyházzene fejlődését jórészt Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1854) munkássága határozta meg. A szépíróként —elsősorban eposzai, illetve *A székelyek Erdélyben* című hőskölteménye által— is ismert unitárius püspök klasszikus műveltséggel rendelkezett. Latinul és görögül még édesapjától tanult meg, diákkora óta verselt, s elsősorban Berzsenyi Dániel és Kisfaludy Sándor költészete hatott rá. Lelkésznak és tanárnak készült, s kitűnő tanulóként ösztöndíjjal mehetett a bécsi egyetemre, ahol tökéletesítette német nyelvtudását. Három évtizedes egyházi szolgálata során tanított a tordai gimnáziumban, majd a kolozsvári Unitárius Kollégiumban, amelynek 1836-ban

²¹ VÁRFALVI NAGY (16. jz.) 95.

²² Uo.

²³ KANYARÓ (17. jz.) 322.

²⁴ KANYARÓ (17. jz.) 322.

²⁵ PÁLFFI (18. jz.) 5.

²⁶ Az általunk áttekintett források közül az *Isteni dicséretes, imádságok és vigasztaló énekek* című unitárius énekeskönyv XVII–XVIII. századi újrakiadásainak legrészletesebb elemzése és összehasonlítása Várfalvi Nagy János idézett tanulmányában olvasható.

igazgatójává nevezték ki. 1838-tól egyházi főjegyzőként, 1843-tól püspök helyettesként, 1845-től haláláig püspökként szolgált.²⁷ Aranyosrákosi Székely Sándor 1837-ben állította össze azt az unitárius énekeskönyvet, amelyből hat —túlnyomórészt változatlan— kiadás jelent meg. A régi énekeskönyv (Isteni dicséretetek, imádságok és vigasztaló énekek) 299 énekből mindössze negyvenhetet hagyott meg; 63 éneket saját maga írt (vagy közvetlen munkatársaival íratott), s ezt 34 zsoltárral egészítette ki. Az énekek jelentős részét —a korábbi gyakorlattól eltérően— hangjegyekkel is ellátta. Ennek az énekeskönyvnek 1913-ban látott napvilágot az utolsó kiadása — *Istent dicsőítő magasztalások és esedezések az unitáriusok használatára* alcímmel.²⁸

Az 1924. évi Unitárius Énekeskönyv tartalma, szerkezete

Pálffi Márton 1924. szeptember 3-án kelt előszava szerint „a kövélemény már 35 évvel ezelőtt új énekeskönyvet óhajtott. Régi tartozást ró hát most le ez új kiadás, mely ezek szerint az unitárius egyház megalapítása óta a 12. vagy 13., Székely Sándor óta a 7-ik kiadás, gyökeresen megújított formáját, tartalmát, beosztását tekintve a 3. unitárius énekeskönyv, valójában pedig az első össze-sített kiadás.”²⁹ Az előszó világosan jelzi, hogy Pálffi —minden bizonnyal az Egyházi Főtanács és az Egyházi Képviselő Tanács útmutatásainak megfelelően³⁰— a nyolcvanhét évvel korábbi, Székely Sándor-féle énekeskönyvhöz képest jelentős tartalmi és szerkezeti átalakításokat tervezett. A dallamok, illetve az énekek száma csaknem megkétszereződött: az 1924-es énekeskönyv 322 éneket tartalmaz. A szerkesztő —a konzervatív erdélyi, s különösen székelyföldi unitárius vallásgyakorlás sajátosságait figyelembe véve— az istentiszteleteken leggyakrabban szereplő, legkedveltebb régi énekeket igyekezett változatlanul hagyni. Fontosnak tartotta a protestáns testvéregházak iránti tisztelet kifejezését: a református gyülekezeti éneklésből jól ismert zsoltárdallamokat, illetve az evangélikus liturgia alapját képező korálokot ugyancsak nem módosította. Másutt viszont „toldozás-foldozás helyett, ami nem bírta meg a tatarozást, inkább egészen átírtuk, s a sok új dallamra egészen új éneket hoztunk.”³¹

Jelentős újítás az is, hogy az énekeskönyv magába olvasztja a *Halotti énekek*-et, amelyek korábban (1660 és 1856 között, összesen hét kiadásban) önállóan jelentek meg. Pálffi az énekeket tizenhárom nagyobb fejezetre osztotta, az alábbi struktúra

²⁷ Az életrajzi adatok elsődleges forrása: KELEMEN Miklós: *Egy 19. századbeli erdélyi unitárius püspök: Aranyosrákosi Székely Sándor*. Online elérés: <http://www.unitarius.hu/tanulmanyok/aranyosrakosisz.htm>. Letöltés dátuma: 2013. szeptember 14.

²⁸ Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár 1913.

²⁹ PÁLFFI (18. jz.) 3.

³⁰ Az Egyházi Főtanács és az Egyházi Képviselő Tanács 1923. és 1924. évi határozatai, jegyzőkönyvei csak érintőlegesen, „technikai” jelleggel foglalkoznak az új énekeskönyv kérdésével. Mégis biztosra vehető, hogy Pálffi Márton minden fontosabb lépését egyeztetette az unitárius egyházvezetéssel.

³¹ PÁLFFI (18. jz.) 4.

szerint: Kezdő énekek, Közénekek, Vasárnapi énekek, Hétköznapi énekek, Tördelmes esedezések, Ünnepi énekek, Úrvacsorai énekek, Zsoltárok, Alkalmi énekek, Vigasztaló énekek, Záró énekek, Temetési énekek, Új énekek. Az 1924-es énekeskönyv szerkesztője bizonyos liturgiai reformokat is kezdeményezett. Erre utal egy másik megjegyzése: „a szövegek annyira megrövidültek, hogy egyfolytában az egészset el lehessen énekelni, záró éneknek ne maradjon (...) Az elég nagyszámú kezdő éneknél pedig egyes gyülekezeteinknek az a régi szép szokása lebegett szemünk előtt, hogy az istentiszteletet invocációval kezdik, melyet fölállva énekel az egész gyülekezet, s a derekas ének csak azután következik.”³²

A tervezett tartalmi, szerkezeti és liturgiai változtatások koherens, következetes megvalósításához Pálffinak sem szakképzettsége, sem hozzáértő munkatársai nem voltak, így az eredmény —a szerkesztő vitathatatlan jószándéka és a befektetett hatalmas munka ellenére— igencsak felemás. Egyetérthetünk Csomasz Tóth Kálmánnak a két világháború közötti református énekeskönyvek hiányosságait elemző —unitárius kontextusban is jól értelmezhető— megállapításával: „ha teljességgel nem hiányzott is, de sajnálatosképpen nem tűnik ki félreismerhetetlenül sem a bibliai-reformátori alaphoz való nagyobb hűségre törekvő újrafogalmazás, vagy ismételt hitvallás meggyőző ereje, vagyis a tiszta teológia; sem a hagyomány ismeretéből és tiszteletéből kibontakozó és azt szervesen, korszerűen továbbépítő stílus.”³³

A hiányosságok mellett a Pálffi Márton által szerkesztett, 1924. évi Unitárius Énekeskönyv nagy érdeme, hogy —több évszázados mellőzés után— visszahozta a felekezeti köztudatba két kimagasló jelentőségű unitárius zsoltárfordítót, a XVI. századi Bogáti Fazakas Miklós és a XVII. századi Thordai János életművét. Nemeskürty István elemzése szerint „hogy a reneszánsz szerelem-felfogás és a vallásos ihletésű líra mily szorosan és természetesen összefügghet, annak kiváló példája Bogáti Fazakas Miklós erdélyi unitárius lelkész költészete. (...) Zsoltárfordításában is a világi líra hangjai szólnak meg: üde, tiszta dalforma bontakozik ki előttünk, mintha népdal lenne. A világi szerelmi költészet talál itt utat mohó türelmetlenséggel, közkeletű dallamok védelmét használva biztonságos támaszul.”³⁴ Amikor az 1620-as években Bogáti zsoltárfordításai mind szélesebb körben terjedtek el az erdélyi szombatosok körében, az unitárius egyházvezetés —az ellenreformáció szorításában— fokozatosan elhatárolódott tőle, és új magyar zsoltárfordításra kérte fel Thordai János kolozsvári lelkészt.³⁵ Kovács Sándor Iván szerint „az unitárius Thordai egymaga az erdélyi Rimay János és Senczi Molnár Albert. Százötvenegy vers maradt utána, s ezek manie-

³² PÁLFFI (18. jz.) 4.

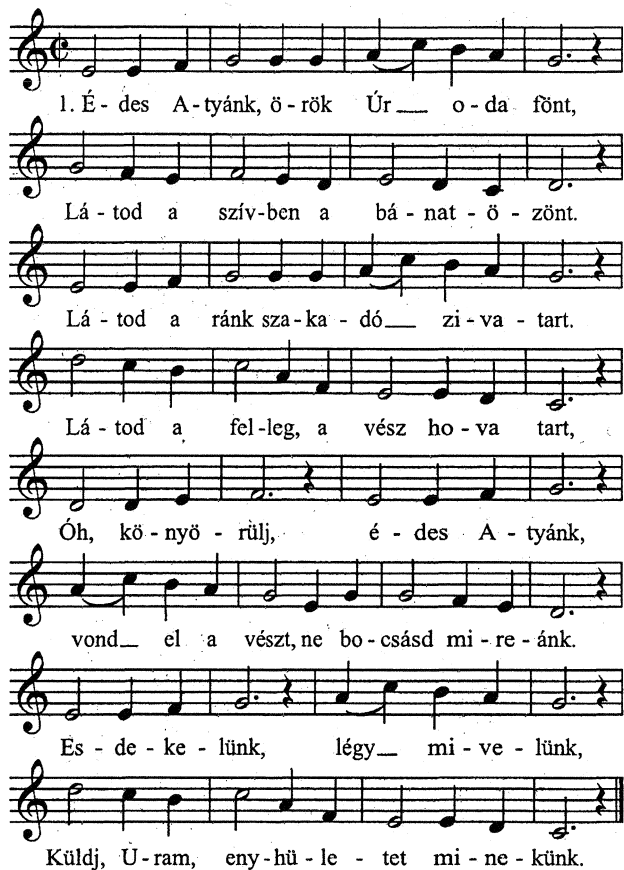
³³ CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN: *A református gyülekezeti éneklés*. Magyar Református Egyház, Budapest 1950. 196.

³⁴ NEMESKÜRTY ISTVÁN: *Diák, írj magyar éneket — A magyar irodalom története 1945-ig*. Gondolat, Budapest 1985. 463.

³⁵ KEDEI MÓZES: *Az Erdélyi Unitárius Egyház rövid története*. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár 2002. 32.

rista költészetünk legkülönösebb dokumentumai, mert a késő-renaisszánsz végletes stilisztikája szerint a teljes Psalteriumot foglalják magyar versekbe (A szent Dávid király dicsiretinek magyar versekkel való rövid magyarátja). A százötvenegyedik Thordai-vers is bravúrdarab: három rímes disztichon, azaz leoninus, a későbbi mesterkedőknek is kihívást jelentő versforma sikeres kísérlete.”³⁶

Pálffi Mártonnak, az unitarizmus napszámósának, illetve az 1924-es énekeskönyvnek köszönhető, hogy Bogáti és Tordai neve és életműve ma is jelen van az unitárius vallásgyakorlásban.

1. É - des A - tyánk, ö - rök Úr o - da fönt,
Lá - tod a szív - ben a bá - nat - ö - zönt.
Lá - tod a ránk sza - ka - dó - zi - va - tart.
Lá - tod a fel - leg, a vész ho - va tart,
Óh, kö - nyö - rülj, é - des A - tyánk,
vond el a vést, ne bo - csásd mi - re - ánk.
És - de - ke - lünk, légy - mi - ve - lünk,
Küldj, Ú - ram, eny - hű - le - tet mi - ne - künk.

146. ének: Édes Atyánk, örök Úr odafönt. Pálffi Márton saját kompozíciója, mindmáig gyakran hallható istentiszteleteken.

³⁶ KOVÁCS Sándor Iván: „Thordai János”, in ORLOVSZKY Géza (szerk.): *Magyar barokk költészet*. Online elérés: <http://szelence.com/unitarius/thordai.html>. Letöltés dátuma: 2013. szeptember 15.

1. Ha - tal - mas Is - ten, győz - he - tet - len vá - runk,
 Ra - bok re - mé - nye, jó - ság és e - ró!
 Mély - sé - ges mély - ből te - hoz - zád ki - ál - tunk,
 Mert ben - ned bí - zik min - den szen - ve - dő.
 Ki - ben bír - zunk, ha ben - ned meg nem ál - lunk,
 E - rős kő - szik - lánk, ő - rök i - gaz - sá - gunk.

77. ének: Hatalmas Isten, győzhetetlen várunk. Jellegzetes XX. század eleji székelyföldi unitárius ének; zenéjét Pálffy Ákos homoródszentpáli kántortanító írta.

1. Óh, fel - sé - ges úr, mi ke - gyes Is - te - nünk,
 Mily cso - dá - la - tos a te ne - ved ne - künk.
 Nagy di - cső - sé - ged fel - hat az ég - re,
 Ter - jed - ten ter - jed mind e - gész föld - re.

180. ének: Óh, felséges Úr, mi kegyes Istenünk. A hagyományos protestáns zsoltár továbbélése az unitárius énekeskönyvben. Loys Bourgeois zenéje, Szenczi Molnár Albert szövege.